

Foreword

This issue of *Acta Academiae Artium Vilnensis* is dedicated to a very special occasion – commemorating the anniversary of Professor Adomas Butrimas' birth and highlighting his enduring academic contributions.

Adomas Butrimas graduated from the Vilnius University Faculty of History in 1978 and became an archaeologist. In 1985, he successfully defended his doctoral thesis *The Late Neolithic Age in the Samogitian Upland* at the Lithuanian Institute of History (under the academic supervision of Assistant Professor Rimutė Rimantienė). He served as a fellow at the Archaeology Department of the Lithuanian History and Ethnography Museum (1975–1986) and started working at the Vilnius Academy of Art in 1986. There, he went on to become the senior lecturer at the Department of Art History and Theory and a professor from 2002. In 1991, Butrimas took on the role of the vice-rector for art and research at the VAA, later serving as the VAA rector from 2004 to 2011, and the vice-rector for research from 2011 to 2014. By his initiative, the VAA Press and the Doctoral Department were established in 1993, and the Institute of Art Research was founded in 1994.

One of Butrimas' most significant professional achievements was the Biržulis Lake expedition of 1978–1991. This was both archaeologically and historically a very important site for Lithuania, of international renown. The professor's efforts here were focused primarily on discovering and studying Stone Age monuments. In the Biržulis region, he and his team discovered over fifty archaeological sites, among which the wetland settlements, such as Daktariškė 5, were of unique value. Excavations of the Biržulis Isthmus, Dreniai, and Širmė Hill settlements allowed scholars to discover the flint processing technology of the Mesolithic period. The professor's research provided insights into the inclination of Stone Age communities to settle on lake islands and the particular circumstances that led to their choice of settlement location.

Especially significant were the discoveries unearthed on the lake islands of Donkalis and Spiginas – burials dating to the 7th–3rd millennium BC. These are the oldest burials found on Lithuanian territory. Even though

these burials were discovered back in the late twentieth century, they are the object of scholarly attention to this day. The latest laboratory research has revealed valuable information about the nutrition, mobility, genetics, and age of these communities, as well as the diseases and injuries they suffered. These studies have provided a new understanding of prehistoric burial customs, beliefs, and symbols. Ritual factors are one of Butrimas' primary research focuses. The legacy of the material culture unearthed in the Biržulis region will undoubtedly continue generating new knowledge about life in prehistoric communities.

This issue of *Acta Academiae Artium Vilnensis* presents nine articles analysing various aspects of Stone Age research in the Baltic region. The articles discuss different material culture groups: rock, bone, antler, pottery, and amber. They deal with social, ritual, symbolic, and artistic issues, as well as the production processes of various artefacts. The geographic scope of the collection encompasses the territories of Estonia, Latvia, Lithuania, Finland, and Sweden.

The first article by Tuija Kirkinen and Kristiina Mannermaa presents recommendations for archaeologists on how to take soil samples and describes the sequence of laboratory tasks in the soil sampling process. Soil samples help uncover extremely fine remnants of organic matter such as bird feathers, garment fibres, and various hairs. Such discoveries can significantly enrich our understanding of the ritual aspects of prehistoric life.

Lars Larsson's article presents data on elk antler mattock-heads found in Sweden. Larsson analyses their distribution geographically, across southern and northern Sweden, and chronologically, across the Mesolithic and Neolithic periods. He concludes that the elk was an animal of great importance in the areas of reference during the Stone Age, and the mattock-heads may have had both symbolic and functional significance for their users.

In another article, Aija Macāne and Kerkko Nordqvist present the characteristics of various antler mace heads. They present archaeological material from the Zvejnieki burial grounds in Latvia as a case study. Based on analogous rock artefacts, these finds are linked to typical Comb Ware

Culture and dated to the 4th millennium BC. As noted by Macâne and Nordqvist, these finds point to a cultural transformation and ties between Stone Age communities.

In his article, Tomas Rimkus presents research on conical bone points discovered across a wide swathe of the eastern Baltic region. He showcases examples from the prehistoric settlements of north-western Lithuania – Palanga and Šarnelė – discussing their dating and ornamentation models.

Tõnno Jonuks, Samantha Greeves, Mari Tõrv and Aivar Kriiska present a collection of anthropomorphic artefacts from the Tamula I burial site and settlement. The entirety of the artefacts, which depict such wonderful images, are presented in one place for the first time. The authors provide new insights into their dating, production factors, and symbolic meaning, as well as identify the animal species from which they were made using the ZooMS method.

Eglė Šatavičė presents insights based on experimental research into the links between Stone Age pottery and symbolic as well as ritual factors. Pottery from western and south-eastern Lithuania is used as a case study. She examines different aspects of pottery production and how they are reflected in different Stone Age cultures. The entire process of pottery production, as pointed out by the author, is permeated by symbolic elements, from the preparation of different materials to the decoration and use of the vessel.

The following article by Marja Ahola and Satu Koivisto presents the Kihliä flint artefact collection from south-eastern Finland, analysing the landscape and environment of the find site. It is believed that the flint artefacts were intentionally deposited there in the 4th millennium BC for ritual purposes. Interestingly, the authors believe that the Kihliä flint artefact collection had to be found deposited in the wetland. The site of its discovery is sufficiently far from known Stone Age settlements, pointing to the possibility that the location once had a ritual significance.

Dalia Ostrauskienė, Gvidas Slah and Tomas Rimkus present research on button-shaped amber beads. This type of artefact is one of the most frequently occurring amber artefacts in Stone Age settlement layers. Their article draws on the find sites of Daktariškė 5 and Šventoji. The pendants are

studied from the perspective of their production process, i.e., from the separate stages of preparation of the raw material to the final form. It is clear that amber buttons often broke, but they were often fixed and used repeatedly.

In the final article, Marius discusses the phenomenon of 'upside-down' anthropomorphic and zoomorphic pendants. Such pendants have been found in Stone Age settlements and burial grounds across the Baltic region and as stray finds.

We would like to thank the authors of all the articles for their valuable and insightful research presented in this issue. Our gratitude also goes to the reviewers, who dedicated their time to reviewing the articles and providing valuable feedback.

We wish the Professor many more years of discovery and creativity!

Editors

Pratarmė

Šis „Acta Academiae Artium Vilnensis“ numeris skirtas ypatingai progai – juo minime prof. dr. Adomo Butrimo gyvenimo jubiliejų ir kartu pagerbiame akademinį išskirtinį indėlį.

Adomas Butrimas 1978 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą ir įgijo archeologo specialybę. 1985 m. Lietuvos istorijos institute apgynė humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro disertaciją „Vėlyvas neolitas Žemaičių aukštumoje“ (mokslinė vadovė – habil. dr. Rimutė Rimantienė). Buvo Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus Archeologijos skyriaus mokslinis bendradarbis (1975–1986), o 1986 m. pradėjo dirbti Vilniaus dailės akademijoje: tapo Dailės istorijos ir teorijos katedros vyr. dėstytoju, o 2002 m. – profesoriumi. 1991 m. pradėjo eiti prorektorius mokslui ir menui pareigas, 2004–2011 m. buvo rektorius, 2011–2014 m. – mokslo prorektorius. Jo iniciatyva 1993 m. įkurta VDA leidykla ir Doktorantūros skyrius, o 1994 m. – Dailėtyros institutas.

Vienas reikšmingiausių profesinių A. Butrimo pasiekimų – 1978–1991 m. trukusi Biržulio ežero ekspedicija. Ši archeologiniu ir istoriniu požiūriu itin svarbi Lietuvos vieta gerai žinoma ir tarptautiniu mastu. Profesoriaus tikslas čia pirmiausia buvo rasti akmens amžiaus paminklų ir juos ištirti. Biržulio apylinkėse aptikta apie penkiasdešimt archeologinių objektų, tarp kurių – ypač vertingos šlapynių tipo gyvenvietės. Daktariškės 5-oji. Biržulio sąsmaukos, Drenių ir Širmės kalno gyvenviečių tyrinėjimai leido pažinti mezolito laikotarpio titnago apdirbimo technologijas. Mokslininko tyrinėjimai padėjo atskleisti akmens amžiaus bendruomenių polinkį įsikurti ežero salose, leido suprasti jų gyvenamosios vietos pasirinkimo ypatumus.

Ypač svarbūs atradimai padaryti Donkalnyje ir Spigine – buvusiose ežero salose, kur aptikta VII–III tūkstantmečiu pr. Kr. datuojamų palaidojimų. Šie kapai seniausi Lietuvos teritorijoje. Nors jie rasti dar XX a. pabaigoje, darbai tebevyksta iki šiol. Naujausi laboratoriniai tyrimai atskleidė vertingą informaciją apie šių asmenų mitybą, mobilumą, genetiką, amžių, ligas, traumas; apie priešistorinių bendruomenių laidojimo papročius,

tikėjimus ir simboliką. Ritualai yra viena svarbiausių A. Butrimo tyrimų sričių. Neabejotina, kad Biržulio apylinkių materialiosios kultūros palikimas dar duos naujų žinių apie senovės žmonių gyvenimą.

Šiame „Acta Academiae Artium Vilmensis“ numeryje skaitytojai ras devynis straipsnius, analizuojančius įvairius Baltijos regiono akmens amžiaus tyrimų aspektus. Nagrinėjamos tokios materialiosios kultūros grupės: uolienos, kaulas, ragas, keramika ir gintaras. Aptariamieji socialiniai klausimai, ritualai, simbolika ir menas bei dirbinių gamyba. Mokslinių tyrimų geografinė apima Estijos, Latvijos, Lietuvos, Suomijos ir Švedijos teritorijas.

Tuija Kirkinen ir Kristiina Mannermaa pateikia rekomendacines priemones archeologams, kaip paimti grunto mėginius, bei aprašo laboratorinių darbų seką jį tiriant. Ieškoma labai smulkių organikos liekanų: paukščių plunksnų, įvairių plaukelių, žmonių apdarų liekanų. Duomenys gali žymiai labiau išplėsti supratimą apie priešistorės ritualus.

Larsas Larssonas pateikia duomenis apie iš briedžio ragų pagamintus kirstuvus, rastus Švedijoje: jų paplitimą Pietų ir Šiaurės Švedijoje, datavimą, apimančią mezolito ir neolito laikotarpius. Išvados nurodoma, kad briedis šiuose kraštuose akmens amžiuje buvęs svarbus gyvūnas, o kirstuvai galėjo būti ne tik funkcionalūs, bet ir simbolinę reikšmę turintys dirbiniai.

Aija Macāne ir Kerkko Nordqvistas apibūdina iš gyvūnų ragų pagamintas buožes. Pristatoma archeologinė Zveiniekų kapinyno Latvijoje medžiaga. Pagal akmenines analogijas šie radiniai siejami su tipine šukinės-duobelinės keramikos kultūra ir datuojami IV tūkstantmečiu pr. Kr. Kaip pažymi autoriai, dirbiniai rodo kultūros virsmą ir akmens amžiaus bendruomenių ryšius.

Tomas Rimkus pateikia Rytų Baltijos regione gana plačiai akmens amžiuje paplitusių kūginių kaulinių atgalių tyrimus. Pavyzdžiai iš šiaurės vakarų Lietuvos priešistorės gyvenviečių – Palangos ir Šarnelės – datuojami ir apibūdinami ornamento modeliai.

Tönno Jonuksas, Samantha Greeves, Mari Tõrv ir Aivaras Kriiska pristato Tamulos I kapinyno ir gyvenvietės antropomorfinių radinių kolekciją. Šie nuostabūs vaizdinius perteikiantys dirbiniai pirmą kartą visi vienoje vietoje. Pateikiamos naujos įžvalgos apie jų datavimą, gamybą ir

simbolinę reikšmę, be to, ZooMS metodu aiškintasi, iš kokių gyvūnų kaulų jie padaryti.

Eglės Šatavičės straipsnyje – eksperimentiniais tyrimais paremtos įžvalgos apie akmens amžiaus keramikos sąsajas su simbolika ir ritualais. Nagrinėjama Vakarų ir Pietryčių Lietuvos keramika: skirtingi jos gamybos būdai ir kaip jie atsiskleidė įvairiose akmens amžiaus kultūrose. Visa keramikos gamybos eiga – nuo medžiagų paruošimo iki puodo dekoravimo ir jo naudojimo – kaip nurodo autorė, pagrįsta simboliniais elementais.

Marja Ahola ir Satu Koivisto pristato Kihliä titnago dirbinių kolekciją iš Pietryčių Suomijos. Apibūdinama radimo vietos kraštovaizdis ir aplinka. Manytina, kad titnago dirbiniai IV tūkstantmetyje. pr. Kr. čia buvo paslėpti specialiai – ritualams. Įdomu, kad ši kolekcija, kaip teigia autorės, turėjo būti rasta šlapynėje. Ši vieta gana nutolusi nuo žinomų akmens amžiaus gyvenviečių, o tai leistų manyti, kad ji turėjo ritualinę reikšmę priešistorėje.

Dalia Ostrauskienė, Gvidas Slah ir Tomas Rimkus pristato sagutės formos gintaro kabučių tyrimus. Šio tipo dirbinių dažniausiai pasitaiko gintaro dirbinių akmens amžiaus gyvenviečių sluoksniuose. Nagrinėjami Dak-tariškės 5-osios ir atskirų Šventosios radimviečių kabučiai pradedant ruošinio stadijomis baigiant galutine forma. Gintaro sagutės dažnai lūždavo, tačiau buvo taisomos ir naudojamos vėl.

Marius Iršėnas aptaria „aukštyn kojomis“ nešiojamų antropomorfinių ir zoomorfinių kabučių reiškinį. Jų rasta Baltijos regiono akmens amžiaus gyvenvietėse, kapuose, taip pat atsitiktinai kitose vietose.

Dėkojame straipsnių autoriams už svarbius ir įdomius jų tyrimus, skelbiamus šiame numeryje. Taip pat reiškiame padėką recenzentams, sky-rusiems laiko vertinti ir pateikti vertingas įžvalgas.

Profesoriui linkime įdomių atradimų ir ilgiausių, kūrybingų metų!

Sudarytojai